

فردوسی پژوهی

(مجموعه مقالاتی به قلم گروهی از نویسندگان)

(دوم)

به کوشش

یاسر محمد فرد

خانه کتاب

دی ۱۳۹۰

عنوان و نام پدیدآور: فردوسی پژوهی (مجموعه مقالاتی به قلم گروهی از نویسندگان) «دفتر دوم» / به کوشش یاسر موحدفرد؛ [برای] بنیاد فردوسی.

مشخصات نشر: تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۷۰۴ ص.

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ ق. شاهنامه

موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ ق. شاهنامه - نقد و تفسیر - مقاله‌ها و خطابه‌ها

موضوع: شعر حماسی - تاریخ و نقد - مقاله‌ها و خطابه‌ها

شناسه افزوده: موحدفرد، یاسر، ۱۳۶۰، گردآورنده

شناسه افزوده: خانه کتاب

شناسه افزوده: خانه کتاب

رده‌بندی کنگره: PIR۴۴۹۵ ۱۴ ۱۳۹۰ ی ۱۲

رده‌بندی دیویی: ۸۰۱ ۱۶/۲۱

۲۸۶

عنوان: فردوسی پژوهی

مجموعه مقالاتی به قلم گروهی از نویسندگان (دفتر دوم)

با همکاری خانه کتاب و بنیاد فردوسی

به کوشش: یاسر موحدفرد

ناشر: خانه کتاب

ویراستار: یاسر موحدفرد

حروف نگار: مریم شفیق‌زاده

صفحه‌آرایی: طاهره قاسمی

نوبت چاپ: اول - دی ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۴۵۰۰۰ ریال

شابک: ۷ - ۰۴۱ - ۲۲۲ - ۶۰۰ - ۹۷۸

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ اوقاف

تهران: خیابان انقلاب، بین صبا و فلسطین جنوبی، پلاک ۱۰۸۰، مؤسسه خانه کتاب، تلفن: ۸۸۳۴۲۹۸۵

فهرست مطالب

.....	سخن نخست	۹
.....	پیشگفتار	۱۱

بخش نخست - شاهنامه پژوهان برجسته در ایران

.....	«آرش و جشن تیرگان» / دکتر آرش اکبری مفاخر	۱۷
.....	«آز در شاهنامه» / دکتر داود اسپرهم	۲۹
.....	«آفرین در شاهنامه» / دکتر جلیل مسعودی فرد؛ دکتر فریمان ابراهیمزاده؛ عارفه محمودی	۵۹
.....	«آیینهای عروسی در شاهنامه» / دکتر جمیله اخبانی	۷۹
.....	«آز عشق سبز مادر تا عقل سرخ فرزند» / دکتر قدمعلی سرامی	۹۱
.....	«اسطوره زروان و بازتاب آن در شاهنامه فردوسی» / دکتر تورج عقدایی	۱۳۵
.....	«اسطوره فرانک» / فرانک دوانلو	۱۵۷
.....	«اعتدال و عقلانیت فردوسی در شاهنامه» / دکتر مهدی محبی	۱۸۱
.....	«بزرگمهر به روایت فردوسی» / دکتر زهرا دری	۲۱۷
.....	«پژوهشی در ارکان و ابزارنامه و نامه‌نگاری در شاهنامه» / دکتر متوجه تشکری؛ عاطفه نیک‌مهر	۲۳۷
.....	«توتم در داستانهای شاهنامه» / دکتر شهلا فرقدانی	۲۵۷
.....	«جغرافیای جنسیت در شاهنامه» / دکتر مهری تلخابی؛ دکتر رحیم توسلیان	۲۸۳
.....	«جهان شاهنامه» / یاسر موحدفرد	۳۰۳
.....	«چرا همسران قهرمانان شاهنامه، اغلب غیر ایرانی‌اند؟» / دکتر حمیدرضا شایگان فر	۳۲۷
.....	«حکیم توس و آموزه‌های قرآنی» / کامران شرفشاهی	۳۳۵
.....	«در ستایش شاهنامه» / دکتر شروین وکیلی	۳۵۵
.....	«رستم، افسانه یا حقیقت» / دکتر سید جعفر حمیدی	۳۸۵
.....	«روایای شهر زرین و بازتاب آن در شاهنامه فردوسی و اساطیر ایران» / دکتر فرزاد قائمی	۳۹۵
.....	«زبان، زمان و ساختار شاهنامه» / دکتر سید ضیاءالدین هاجری	۴۱۱
.....	«سه نگاه نو به شاهنامه: دانش نجوم، دانش شطرنج و فلسفه پراکسیزم» / دکتر سرفراز غزنی	۴۳۷
.....	«شاهنامه و تاریخ» / دکتر سجاد آیدنلو	۴۵۳
.....	«شاهنامه و منظومه دینی - حماسی علی‌نامه» / دکتر سید علی موسوی گرماردی	۴۶۳

- «شاهنامه، نامه فرهنگ و منش ایرانی» / دکتر میرجلال‌الدین کزازی ۴۷۹
- «طنز در شاهنامه» / دکتر عزیزاله جوینی ۴۹۱
- «عشق و رهایی، دو مضمون اصلی در داستان بیژن و منیژه» / بهمن حمیدی ۴۹۹
- «کودک و کودکی در شاهنامه» / محمدرضا یوسفی ۵۲۹

بخش دوم - شاهنامه‌پژوهان برجسته در خارج از کشور

- «اوستا و شاهنامه» / دکتر بیژن غیبی ۵۴۹
- «ایران و توران؛ حقیقت و اسطوره» / دکتر غالیه قمربکاوا ۵۵۵
- «به‌کارگیری روشهای فیزیک در رازگشایی شناسه‌های شاهنامه فردوسی» / فرهاد وداد ۵۶۳
- «بررسی نقش سروش، ایزد زرتشتی در شاهنامه فردوسی» / دکتر کلثوم غضنفری ۵۶۹
- «پیشینه دانش پزشکی در شاهنامه» / دکتر محمدحسین توسی وند ۵۸۵
- «تأثیر شاهنامه در تاریخ ملت ایران» / پروفسور اولریش مارزولف ۵۹۹
- «تأثیر فردوسی بر فرهنگ بوسنی و نقش اوزیچاتین در آن» / دکتر سداد دیزدارویچ ۶۰۵
- «جایگاه و نقش اجتماعی زنان در شاهنامه فردوسی» / دکتر نصرت‌اله رستگار ۶۱۹
- «داستان سیاوش در گفتار تاجیکان» / پروفسور روشن رحمانی ۶۲۷
- «شاهنامه و ادبیات قزاق» / دکتر اسلام چمنی ۶۵۵
- «شاهنامه، گنجینه‌ای از افسانه‌های تاریخی» / دکتر اسداله حبیب ۶۶۱
- «شمس‌الدین سامی فراشری و شاهنامه فردوسی» / عبدالله رجبی ۶۶۵
- «معرفی ترجمه‌های ازبکی شاهنامه فردوسی» / پروفسور حامدجان حامدی ۶۷۹
- «نکاتی درباره شخصیت زن قهرمان در حماسه‌سرایی بوشنیاکها در پرتو شاهنامه فردوسی» /
دکتر نامیر کاراخلیلوویچ ۶۹۵

سخن نخست

به نام آن که جان را فکرت آموخت

به گواهی منابع معتبر تاریخی، دانشمندان ایرانی در تمامی عرصه‌ها و ساحت‌های معرفتی چون ستارگانی درخشان پرتواشنایی کرده و کاروان اندیشه و خرد جهانی را به سوی مسیر تعالی و بالندگی رهنمون شده‌اند. واکاوی، بازخوانی، پژوهش، معرفی و گام زدن در جهان لایتنه‌های اندیشه‌های این بزرگان به دلایل متعدد اهمیت دارد. از جمله:

۱. نسل جوان معاصر را در این آشفته بازار خودباختگی، غریزدگی و چالش تمدن‌ها و فرهنگ‌ها، با پیشینه طلایی خویش بیش از پیش آشنا می‌سازد؛ و باعث می‌شود او بخوبی دریابد که در هیچ جای دنیا و در هیچ مقطع تاریخی شخصیت‌های درخشانی چون؛ فارابی، ابن‌سینا، خوارزمی، ابوریحان بیرونی، خواجه نصیرالدین طوسی، شیخ بهایی و... یافت نمی‌شود. بدین ترتیب با قدمی برافراشته در برابر دیگران خودنمایی کند و با نیرویی مضاعف به ابداع و نوآوری روی آورد و قله‌های دانش را یکی پس از دیگری فتح کند.

۲. اندیشه‌ها و آموزه‌های اندیشمندان مسلمان ایرانی پیشین، نه تنها در حوزه‌های علوم انسانی، بلکه به جرات می‌توان گفت حتی در علوم کاربردی و محض (چون پزشکی، ریاضیات، شیمی، فیزیک و...) هنوز سخن‌های تازه، ناگفته و بکر دارد.

۳. انس و الفت، همدلی و همنشینی با متکلمان، فلاسفه، دین‌پژوهان، پزشکان، ریاضی‌دانان، مهندسان و... مسلمان پیشین ایرانی، توان پاسخگویی به برخی شبهات امروزی و یافتن راه حل شماری از معضلات کنونی را دوچندان می‌سازد و در یافتن روش حل مسائل، هر پژوهشگری را یاری می‌رساند. بر این اساس مؤسسه خانه کتاب در صدد برآمد تا با یاری گروهی از اساتید حوزه و دانشگاه و پژوهشگران فرهیخته، مجموعه کتاب‌هایی را فراهم آورد و مخاطبان جوان و تشنه و جویای معارف اصیل را با آرا، اندیشه‌ها و آثار دانشمندان بی‌نظیر این سرزمین زرخیز آشنا سازد.

آنچه پیش روی شماست، مجموعه مقالاتی است به قلم گروهی از پژوهشگران حوزه فردوسی پژوهی که به همت جناب آقای یاسر موحذفرد مهیا شده است. با سپاس از یکایک کسانی که در به فعلیت رسیدن اثر حاضر سهیم بوده اند، امید داریم با انتشار این مجموعه گامی هر چند اندک در مسیر تحقق اهداف متعالی یاد شده برداشته باشیم.

علی اوجبی
دی ۱۳۹۰

www.ketab.ir

پیشگفتار

کزین برتر اندیشه بر نگذرد»

«به نام خداوند جان و خرد

خواننده گرامی، فردوسی توسی، بخرد فرزانه‌ای است که تنها و تنها گردآورنده و برگرداننده نظم‌گونه نامورنامه ایرانیان بوده و پیشگامی او در بهره‌گیری از دانشهای ایرانیان و دستاوردهای جهانیان در هنگامه‌ای رخ نمود که تنگ‌چشمیان بیرونی هم‌چون اسکندر مقدونی و زمامداران نابخرد درونی در میهن ایران زمین از ساسانیان تا غزنویان، همه آثار تمدنی پیشینیان را به نابودی کشانده و در صدد بودند تا آثار میراثی‌مان را از تارک تاریخ پاک نمایند.

ابوالقاسم فردوسی، حکیمی توسی برآمده از روستای پاژ خراسان بزرگ اما با بزرگ‌منشی و دوراندیشی توانست از اسطوره و خیال و داستان به همراه رمز و معنا بهره‌جوید تا اندیشه‌های گوناگون بشری و پیدایی و پیدایش دانشها و آثار تمدنی جهانی را در میراثی مشترک گردآورد.

آموزه‌ای که از تاریخ باستانی و دوره اسلامی می‌توان دریافت کرد، آن است که سرسلسله جنبانان جنبشهای اثرگذار به همه مکتبها، نحله‌ها، آیینها و رسوم مردمان در هر جای گیتی احترام می‌گذارده‌اند و البته اندیشه‌های خویش را در اختیار هم‌اینان می‌گذاشتند تا با آزادگی هر نظری که می‌خواهند، بپذیرند و بدان کار بندند.

دفتر پیش‌رو توانسته با چنین رویکردی بدون دخالتی در آرا و نگره‌های بزرگان شاهنامه‌پژوه، ادیبان و نویسندگان که گاه اندیشه‌های متفاوتی را ارایه نموده‌اند که شاید در هیچ جای دیگر تا کنون ارایه نشده باشد بر آن بوده‌است تا رویکردهای نوینی برای پژوهشهایی دامن‌دار را در اختیار خوانندگان قرار دهد. از دیگر سو جامع‌بودن سرفصلهای موضوعی شاهنامه به عنوان دانشنامه‌ای که در بردارنده دستاوردهای تمدنهای جهانی با رکن قرار دادن تمدن جهانشاهی ایران بزرگ است، نویسندگان مقاله‌هایی که در پی خواهد آمد را بر آن داشته است تا هر یک به سهم خویش به برخی از زوایای مهم دیدگاه‌های حکیم توس از ظن خود نظری بیافکنند؛

بدین روی برگزیده‌ای از «مقاله‌های شاهنامه‌پژوهان برجسته» که در بازه زمانی کوتاه از سوی بنیاد فردوسی گردآوری شد، توانسته‌است، رویکرد ارزشمندی به شاهنامه را مطرح‌نماید که از آن جمله می‌توان

به بررسی شاهنامه از نگاه دانش‌های نظیر: «زبان‌شناسی، زمان‌شناسی، تاریخ‌نگاری، گیتاشناسی، ستاره‌شناسی، باستان‌شناسی، آیین‌شهریاری، هنرهای سنتی، آموزه‌های اخلاقی، نگره‌های حکمی و فلسفی، نکته‌های ادبی و...» اشاره داشت و هم از این رو می‌تواند چراغی فروزان برای یافتن رهیافتهایی نوینتر و ژرفتر برای دیگر پژوهندگان را فراهم آورد.

مؤسسه خانه کتاب، مجال شایسته‌ای را فراهم آورد تا نگاه‌های نوینی به میراث فردوسی در هزاره سرایش شاهکار وی به زیور چاپ آراسته‌شود؛ هزاره‌ای که از سوی ایران و به پیشنهاد بنیاد فردوسی در فهرست رویدادهای فرهنگی، هنری و علمی دوسالانه ۲۰۱۱ - ۲۰۱۰ میلادی به ثبت جهانی یونسکو رسیده‌است.

بدین منظور تلاش شایسته جناب آقای علی شجاعی صابین، مدیرعامل ارجمند خانه کتاب و یاران گرانقدرشان را ارج می‌نهم و از آن روی که امکان چاپ چنین کتاب مرجعی را فراهم نموده‌اند که می‌تواند تا سالها یاد و خاطره هزاره شاهنامه را زنده نگاه‌دارد از ایشان و همکاران‌شان و از همه شاهنامه‌پژوهان برجسته‌ای که با پژوهشهای گرانسنگ‌شان، اثری فاخر را به یادگار گذارده‌اند، سپاسگزاری ویژه‌ای داشته و امید دارم تا بتوان با دارا بودن چنین پژوهشهایی روزی فرارسد که «دانشنامه شاهنامه» را گردآورد تا دستمایه‌ای ارزنده برای نهادهای علمی و پژوهشی در رشته‌های گوناگون فراهم‌شود.

از دیگر سو از یاران بزرگوارم در امضای بنیاد فردوسی که بدون هیچ چشمداشتی همواره تلاش داشته‌اند، جایگاه علمی و پژوهشی شایسته‌ای برای این بنیاد در زمینه شاهنامه‌پژوهی در نظر بگیرند و برترین نگره‌های خویش را در قالب جستار در اختیار قرار دهند، قدردانی می‌نمایم و از پشتیبانانم، آقایان دکتر محمدحسین توسی‌وند، رئیس ارجمند بنیاد فردوسی و میثم موحدفرد، معاون گرانقدر فرهنگی و برون‌مرزی بنیاد فردوسی که در به ثمر رسیدن چنین آثار سترگی یاوروی همیشگی برابم بوده‌اند، فروتنانه سپاسگزاری می‌نمایم.

اما پرسشی که هم‌چنان باقی‌مانده، آن است که آن هنگام که خواننده این امکان را می‌یابد تا برای نمونه، مقاله‌هایی که با موضوع جایگاه بانوان در شاهنامه نگاشته‌شده را بخواند و از رنجهایی که در طول تاریخ بر زنان، کودکان و حتا مردان آزاداندیش رفته‌است، بشنوند؛ ناخودآگاه به یاد سازمانهای جهانی هم‌چون یونیسف خواهند افتاد که تا چه اندازه از رهیافتهای شاهنامه توانسته‌اند برای حل این‌گونه مشکلات در دنیای معاصر بهره‌گیرند؟!

و نیز از دیگر سو هنگامی که خواننده این دفتر با عاشقانه‌های شاهنامه که مژده فرخنده آسایش و آرامش را به جهانیان می‌دهد، آشنا می‌شود و در مقابل نگاه جنگ‌افروزان و کینه‌توزانه قدرت‌طلبان را می‌نگرد، آمیزش نمادهای در ظاهر متضاد را مایه نیکبختی و خوشبختی خواهد یافت.

پرسش دیگر اما از نهادهای کارگزار فرهنگی است که پس از هزار سال که از گردآوری و سرایش چنین دانشنامه سترگی می‌گذرد، چرا هنوز نتوانسته‌ایم از این همه دانش، خرد و آموزه که در این گنجینه جهانی نهفته است به راستی و درستی بهره‌گیریم و البته شرمساری آن‌جاست که با وجود چنین رویداد

مهمی نخواسته‌ایم از سرچشمه‌های جوشان اندیشه‌های پاک فردوسی که در برگرفته آموزه‌های اخلاقی ایران باستانی و درآمیختگی آن با آموزه‌های اسلامی است برای یافتن جایگاه راستین ایران در نزد جهانیان، بهره‌جوییم.

ابوالقاسم فردوسی اما آن چنان که گفته خواهد آمد، طرح ویژه‌ای را برای پایان بخشیدن به درگیری‌ها و جدالها ارایه کرده‌است و آن، روی آوردن به دستاوردهای هزاران ساله منش خردورزی و آیین پهلوانی است، وی با آن که گوهر و نژاد آدمیان را به عنوان اصل آفرینش می‌ستاید، برترین و پاکترین انسانها را در سایه فره ایزدی، شایسته شهریاری می‌انگارد و با نگاهی خودویژه تلاش می‌کند تا برای جلوگیری از غره‌شدن انسان برگزیده‌ای که بر دنیای همگان چنبره و چیرگی یافته‌است به مردمان سفارش نماید تا با نظارت هوشیارانه و بیدارانه پهلوانان که همان اندیشمندان، هنرمندان و فرهنگیان روزگار خویش‌اند را بر حکمرانان برتری دهند و در زمانه‌ای که فرمانروایان به خاطر ثروت‌اندوزی و قدرت‌طلبی از راه صلاح و صواب بیرون شدند، رهنمایی باشند برای انسانهای سرگشته روزگار خویش تا آنان را به راه نجات و فلاح رهنمون باشند.

بنیاد فردوسی بر خویش می‌بالد که تلاشی را آغاز نموده که خیزشی جهانی برای دستیابی به «دانشنامه شاهنامه» را به یادگار خواهد گذاشت؛

«فردوسی پژوهی» آن چنان که از نامش برمی‌آید، یادگار و تحفه‌ای است از اندیشمندان هم‌روزگارمان که از ده کشور دنیا اثرگذاری شاهنامه بر فرهنگها و تمدنهای گوناگون را بررسی نموده‌اند و جملگی بر اثربخشی و کارایی شاهکار فردوسی توسی در دنیای معاصر برای یافتن سرچشمه‌های پیوند این فرهنگها و تمدنها و دستیابی به صلح و آشتی جهانی را از منظر خویش تاکید ورزیده‌اند.

گردآورنده این نوشتار آرزومند است تا چنین پژوهشهای ارجمندی که در زمینه شاهنامه به انجام رسیده‌است، بتواند راهکاری باشد برای جان شیفته آدمیانی که راه راستین داد و خرد را می‌پیمایند و فرهنگ و هنر و اخلاق را رهنمای زندگانی خود می‌سازند؛

که:

«خرد باید و گوهر نامدار هنر یار و فرهنگش آموزگار»

و:

«زمانی میاسای ز آموختن اگر جان همی‌خواهی افروختن»

اما:

«دو صد گفته چون نیم کردار نیست...»

مهرگان یک هزار و سیصد و نود خورشیدی

یاسر موحدفرد

دبیرکل بنیاد فردوسی